

Centrum pro výzkum kolektivní paměti UK FSV

Seminář

Paměť a výzkum

(15. - 16. června 2017)

Rytířská 31, místnost 201 (2. patro)

Čtvrtek 15. června 2017

9.15 Zahájení

9.30-10.15 Marián Sloboda (FF UK)

Paměť z hlediska lingvistiky

Ve svém příspěvku poukážu na jazykový rozměr různých druhů kolektivní paměti, a to od „velkých“, strukturně a významově objemných a komplexních, jazykových forem* po ty „nejmenší“, tj. nejprimitivnější a nejelementárnější, jako výslovnost hlásek určitého jazyka. Každý typ jazykové formy na této pomyslné škále stručně popíšu v obecné rovině a na příkladu ilustruji jeho roli v sociální praxi.

Při prezentaci vyjdu od jazykové složky záměrných komemorativních aktů, která nabývá rituálních, opakujících se forem. „Většími“ jazykovými formami jsou ovšem diskurzy ve smyslu určitých společensky rozšířených způsobů reprezentace i hodnocení jevů, které vstupují do sociálního jednání a vlastně ho samy zprostředkovávají, a to i mimo ritualizované události. Podobně jako komemorativní rituály bývají ve společnosti systematicky reprodukovány jak v rámci primární socializace, tak mimo ni, ale aplikovány nejsou jen při určitých příležitostech, nýbrž patrně nepřetržitě. Naopak „menšími“ jazykovými formami, které se odevzdávají mezi lidmi při socializaci ať už z generace na generaci, nebo prostě jen ze „služebně“ staršího na novějšího člena nějakého společenství praxe (community of practice), jsou komunikační žánry, coby způsoby, kterými se provádí nějaký identifikovatelný sociální úkon. Ještě „menšími“ jazykovými formami jsou samotné jazykové systémy (lexikum a gramatika jazyka), které představují jádro zájmu strukturní lingvistiky, ale také sociolingvistiky, pokud jde o jejich sociální podmíněnost, sociální indexikalitu (tj. schopnost situačně poukazovat na prvky sociálního kontextu) a jejich reprodukci, tj. předávání z generace na generaci (language acquisition), nahrazování (language shift) až zánik (language death). Zatímco diskurzy, rituály a žánry se mohou změnit i v rámci jedné generace, se změnami a zánikem jazykových systémů se mění a zanikají určité druhy kolektivní paměti s časovou stopou v řádu stovek let. Nakonec poukážu na nejmenší typ jazykové formy, zvukové a grafické jednotky (hlásky a grafémy), které už samy sémantický význam nenesou, ale indikují jej, pomáhají ho konstruovat a stejně tak jako „větší“ jazykové formy podléhají procesům sociální adaptace a změny. Poločas jejich změny a zániku se může odehrávat až v řádech tisíců let.

Manifestace a reprodukce komemorativní kolektivní paměti patří k objektům zájmu analýzy diskurzu, ležící v průsečíku několika vědních disciplín, včetně lingvistiky. Nekomemorativní paměť je primárním zájmem lingvistiky, ačkoliv se v ní zaměřuje jen na jazykové formy a vystupuje pod jinými termíny, jako je „jazykový repertoár“, „jazyková kompetence“ nebo „jazykový svaz“.

* Pozn.: Výraz „jazyková forma“ zde používám neterminologicky pro všechny verbální projevy a jejich struktury se sociální, komunikační funkcí.

10.15-11.00 Irena Řehořová (FHS UK)

Film a kulturní paměť: výzkum na pomezí historie a sociologie

Ve svém příspěvku se zaměřím na roli (hraného) filmu jako média kulturní paměti a především na metodologické aspekty jeho studia. Rámec paměti ukotvuje metodologii výzkumu jen velmi volně, přístupy konkrétních badatelů se často velmi liší - mimo jiné v důsledku jejich nejednotného disciplinárního zázemí. Filmem se v tomto kontextu zabývají historici, sociologové, mediální teoretici, filmoví či literární vědci. Každá z těchto disciplín přitom akcentuje jiné aspekty studia filmové tvorby a posuzuje ji na základě vlastních kritérií. Pokud jde o řešení metodologických otázek práce s filmovým materiálem a jeho využití jako pramene pro poznání minulosti, výraznější roli podle mého názoru sehrály především dvě linie („historická“ a „sociologická“), které se zformovaly již v průběhu 20. století. Cílem mého příspěvku je tyto dva typy výzkumu filmových děl přiblížit a pokusit se zhodnotit, jaké jsou perspektivy jejich využití v současné době, kdy se hovoří o transkulturalitě a nestálosti paměti.

11.00-11.15 přestávka

11.15-12.00 Ema Hrešanová (ISS FSV UK)

Ostrov něhy v komunismu: politika paměti a zapomnění porodních alternativ

Francoise Mayer ve své studii o českých představách o komunismu píše: „Odsouzení komunismu rozněcuje paměť a zároveň ji překrývá, vede ke směšování termínu „minulost“ s termínem „komunismus“, přičemž ten první se mnohdy omezuje na ten druhý a ten druhý má překrýt ten první“ (Mayer 2009: 23). Sdílené odsouzení komunismu a jeho způsobu zacházení se ženami v prostředí porodnic spojuje i mnohé členky současného hnutí přirozeného porodu, s nimiž jsem prováděla v letech 2012 – 2016 narativní rozhovory. Porodní aktivistky usilují o reformu stávajícího systému, přičemž některé z nich kritizují přetrvávající praktiky „komoušského porodnictví“, jež vnímají monoliticky jako symbol všech nešvarů systému. Takový výklad minulosti rezonuje s širšími dominantními interpretacemi a vzpomínáním na komunismus v české společnosti, jenž tak v důsledku „zapomíná“ na řadu relativně úspěšných pokusů o zavedení porodních alternativ, ke kterým již za minulého režimu došlo.

Ve svém příspěvku se zaměřím na jeden z těchto pokusů, který se podařilo realizovat v porodnici v Ostrově nad Ohří začátkem osmdesátých let. Zdejší porodnický tým zavedl do praxe metody tzv. něžného porodu, inspirované francouzským porodníkem Frederickem Leboyerem. Ty ostrovskou porodnici v 80. letech proslavily po celém Československu. Stala se tématem několika dokumentárních filmů a nejprodávanější týdeníky (jako např. Mladý svět, Mladá Fronta apod.) o ní psaly v podstatně pravidelné reportáže. Přesto však v kolektivní paměti těch, které dnes usilují o reformu českého porodnictví, jako historický milník v podstatě nefiguruje. A podobným způsobem absentují připomínky ostrovských inovací porodní péče i v současném porodnickém diskurzu.

Soustředím se na tyto rozpory a pojmám je jako klíčové body pro hlubší pochopení tzv. politiky paměti. Tu chápu v nejširším smyslu každodenního soupeření o moc, zahrnující „souboje a souhry mezi akty zapomnění a akty aktivního vytváření pozitivních kolektivních pamětí pro budoucnost“ (Tileaga 2012: 463).

12-13.30 přestávka

13.30-14.15 Alena Marková (FHS UK)

Historická paměť a postsovětská historiografie v Bělorusku období 1990-1995

Cílem příspěvku je na vlastním výzkumu ukázat a ilustrovat rozvoj a proměny institucionalizované paměti národní nezávislosti v postsovětském Bělorusku období 1990-1995. Toto období charakterizuje intenzivní snaha o prosazování větší politické samostatnosti a úsilí o kulturně-jazykovou emancipaci. Byly nově vypracované a přijaté oficiální státní symboly odkazující k předsovětským běloruským dějinám (státní symbol „Pronásledování“ a jiné), přehodnocovaly se a revidovaly společné sovětské a dřívější dějiny, přepisovaly se školní učebnice dějepisu. Nově se hledala a vytvářela národní identita. 26. ledna roku 1990 byl schválen zákon, jenž určoval jako národní jazyk běloruštinu a přisuzoval jí status jediného státního jazyka; na základě tohoto zákona se běloruština začala intenzivně prosazovat ve státní správě, veřejném diskurzu a školství (zákon „O jazycích“ ze dne 26. ledna roku 1990). Nicméně o několik let později dle výsledků státního referendu z roku 1995 byl ruštině opětovně vrácen status druhého státního úředního jazyka. Současně byly navráceny mírně modifikované sovětské státní symboly, pozastaven přechod agendy a činnosti všech státních institucí na běloruštinu, zastaveno aktivní prosazování běloruštiny na státní úrovni a současně byl schválen kurz ekonomické integrace s Ruskem. Tyto procesy rovněž vedly k proměně dosavadní historické reflexe zmíněného období, novému přehodnocení socialistického a postsocialistického období a způsobily rovněž vznik dalších interpretací dřívějších a současných běloruských dějin.

Příspěvek sleduje proměnu institucionalizované paměti tohoto dějinného úseku v současném diskurzu běloruské historické vědy. Cílem příspěvku je rozbor otázek proměny historické paměti a interpretace symbolických center národních dějin na příkladu současné běloruské historické produkce postsocialistického období (1990-2016).

14.15-15.00 Daniela Kolenovská (IMS FSV UK)

Aby nezapomněli: místo běloruské emigrace v paměti běloruské a české společnosti

Příspěvek srovnává, jak je v paměti běloruské a české společnosti hodnoceno působení běloruské meziválečné emigrace. Sleduje významové posuny ve výkladu přínosu jejich práce a zjišťuje, které aspekty přispívají k tomu, aby byli emigranti pamatováni a pokládáni za součást společnosti, k níž se vztahují.

15.00-15.15 přestávka

15.15-16.00 Helena Sadílková (FF UK) Přístupy ke zkoumání a prezentaci paměti Romů: osudy Romů za druhé světové války

Ve svém příspěvku se zaměřím na představení přehledu dosavadních přístupů ke zkoumání a prezentaci paměti Romů. Tématicky se přitom zaměřím především na téma holocaustu Romů žijících na území Československa, s přesahy ke zkoumání a prezentaci paměti svázané s tímto tématem i v dalších částech Evropy. V devadesátých letech získal romský holocaust přívlastek neznámý, a právě aspekty (ne)známosti, představa o ní a debata o jejích důvodech bude stát v centru pozornosti mého příspěvku.

16.00-16.45 Zuzana Kasáková (IMS FSV UK)

Konstrukce a instrumentalizace “zvláštního vztahu” mezi Spojeným královstvím a USA v debatě o britském členství v Evropské unii

Spojené království vždy považovalo Spojené státy za svého klíčového partnera na mezinárodní scéně. Tento “zvláštní vztah”, který má své kořeny v 19. století, byl poprvé jasně formulován Winstonem Churchillem a více či méně akcentován v období po druhé světové válce dosud. Cílem příspěvku je analyzovat, jakým způsobem je kolektivní paměť “zvláštního vztahu” byla konstruována a instrumentalizována v debatě o pokračujícím členství Spojeného království v Evropské unii. Vztah se Spojenými státy se stal jedním z témat této debaty a byl používán oběma tábory – jak těmi, co si přáli setrvání Spojeného království v EU, tak těmi, co požadovali odchod z Unie. Debata je zkoumána nejenom prostřednictvím diskurzivní analýzy dokumentů jednotlivých kampaní a projevů politických představitelů, ale pozornost je věnována také narativu “zvláštního vztahu” mezi dalšími aktéry zapojenými do kampaně – akademické obci a veřejnosti.

Pátek 16. června 2017

9.15 zahájení

9.15-10.00 Karel Svoboda (IMS FSV UK)

Ruská politika historického zapomnění

Příspěvek si klade za cíl zhodnotit vývoj užívání historické politiky pro politické účely v současném Rusku na základě předchozího výzkumu. Historická politika prochází v současné době proměnou, která namísto výzkumu historických pramenů měla za cíl mýtizaci ruské historie. Spolu s tím probíhá intenzivní politika potlačování zmínek o nepříjemných kapitolách ruských dějin. Příspěvek k výzkumu využívá veřejná vystoupení ruských představitelů. Hlavním cílem výzkumu jsou období, která nejsou v současné době připomínána – stalinské represe, období let 1939-1941 jako období určená k zapomenutí. Vedle „prostého“ nepřipomínání u nich dochází k aktivní politice omezování projevů jejich připomínání jinými organizacemi.

10.00-10.45 Jan Šír (IMS FSV UK)

Boj proti fašismu, kult Velké vlastenecké války a ruskij mir. Historické metanarativy a ruská hybridní válka proti Ukrajině

Ruská agrese proti Ukrajině představuje mezník ve vývoji evropské bezpečnosti za posledních mnoho desetiletí. Jde patrně o vůbec první plnohodnotný ozbrojený konflikt hybridního typu vedený na úrovni dvou moderních států. Důležitá role v rámci integrované válečné kampaně připadá na nevojenské způsoby a prostředky vedení boje. Dle představ ruských vojenských teoretiků je to právě informační převaha, co rozhoduje moderní konflikty tohoto typu. Specifické postavení v rámci informačního působení zaujímá instrumentalizace historických narativů a mýtů. Ty jsou užívány nikoli pouze k uchování pozitivního vnitřního a vnějšího image vládnoucího režimu (státu) a vylepšování jeho obrazu doma a v zahraničí (což je důležité z hlediska udržení veřejné podpory pro prováděné válečné operace a zastření jejich skutečných cílů), ale i jako nástroj podvratných aktivit útočnicka namířených na morální a psychologický rozklad obyvatelstva napadené země. Příspěvek přibližuje základní historické metanarativy využitě v průběhu poslední ruské agrese proti Ukrajině. Pokus o jejich zasazení do kontextu ruské smart power a základní konceptualizaci tohoto fenoménu ukazuje na možnosti propojení výzkumu paměti s výzkumem bezpečnosti a strategie.

10.45-11.30 Ondřej Matějka, Jakub Šindelář (IMS FSV UK)

Počítačová hra jako aktér v konstrukci historického vědomí: od analýzy nabídky k interpretaci recepce. Případová studie – Valiant Hearts/Soldats inconnus

V naší prezentaci nejprve krátce představíme význam a dopad počítačové hry jako specifického média přispívajícího ke konstrukci historických reprezentací stále širšího okruhu konzumentů tohoto typu zábavy. Na základě analýzy jedné z nejúspěšnějších her vztahujících se k tématu první světové války v posledních letech pak vymezíme základní kontury výsledků interakce mezi akademickou historiografií a tvůrci počítačové hry Valiant Hearts/Soldats inconnus: zodpovíme tedy na otázku, které výstupy ze svých badatelských projektů se daří profesionálním historikům předávat díky počítačové hře hráčům historicky podbarvených her. S pomocí tzv. lets-play videí zachycujících hrací proces individuálních hráčů a jednoduše dostupných na YouTube pak nabídneme i své první úvahy nad možnostmi studia recepce historického narativu nabízeného v herním scénáři. Zaměříme se zejména na interakci hráčů s historiograficky didaktickými aspekty hry (tzv. herní encyklopedie), s výraznými motivy zřetelně pocházejícími z nejnovější historiografie první světové války (např. rozředění národních antagonismů) a konečně na emočně nejvypjatější okamžiky herního scénáře a reakce hráčů na ně.

11.30-11.45 přestávka

11.45-13.30 UNCE – bilance a nová UNCE 2018-2023: Nekomemorativní formy paměti